Вишња С. Мићић
https://orcid.org/0000-0002-1743-2243
Универзитет у Београду
Факултет за образовање учитеља и васпитача
Катедра за српски језик, књижевност и
методику наставе српског језика и књижевности

УДК 81'233-053.4
DOI 10.46793/Uzdanica22.2.009M
Оригинални научни рад
Примљен: 3. март 2025.
Прихваћен: 25. април 2025.

ВЕРБАЛНЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА НА НАЗИВЕ ОДРЕЂЕНИХ БОЈА И ОСЕЋАЊА[1]

Апстракт: У раду се бавимо вербалним асоцијацијама деце предшколског узраста. Реч је о психолингвистичкој истраживачкој методи усмереној на испитивање менталног лексикона. Она је за методичка проучавања значајна јер омогућава упознавања дечјег погледа на свет. Истраживање је спроведено на узорку од 200 деце предшколског узраста (5–7 година) за осам речи-дражи којима се именују боје и осећања: *жуто*, *плаво*, *црно*, *срећа*, *страх*, *воли*, *љути се*, *тужан*. Циљ истраживања је забележити и анализирати дечје реакције на изабране речи-дражи, а кроз то и начин концептуализације испитиваних појмова на основу најфреквентнијих одговора. Прикупљена грађа обрађена је квалитативном анализом – тематски. Резултати су показали да су деца у реакцијама на боје приписивала својство некој појави или предмету који се типично одликују том бојом. Реакције предшколске деце осамдесетих година доминантно су биле парадигматске, док су одговори данашње деце доминантно синтагматски. У реакцијама на речи којима се именују осећања одговори су у великом проценту исказани реченицама – описом ситуација. Из тих одговора могуће је мапирати дечје поимање ових апстрактних појмова. Асоцијати су најчешће изражавали манифестацију осећања, његов узрок, одређене карактеристичне симболе или тренутке, важне особе из окружења као изазиваче или носиоце осећања. У односу на предшколску децу која су учествовала у сличном истраживању осамдесетих година, данашња деца показују висок степен емоционалне писмености изражавањем конкретних, а веома сликовитих и прецизних ситуација у којима се јавља одговарајућа емоција.

Кључне речи: методика развоја говора, асоцијативна метода, боје, осећања, прототипична ситуација.

[1] Рад је одобрен за објављивање у периоду системске репресије и отворених медијских, правних, финансијских и психолошких притисака актуелног режима на академску заједницу. Ауторка жели да овај рад посвети студентима и наставницима који су се борили против корупције и колапса образовног система у Србији током школске 2024–2025. године.

visnjavukazic@yahoo.com
(visnja.micic@uf.bg.ac.rs)

УВОД

Ово излагање је посвећено вербалним асоцијацијама предшколске деце на одабране речи-дражи којима се именују боје и осећања. Метода вербалних асоцијација у својој основи има психоаналитичко тумачење интелектуалних процеса – памћења, формирања појмова, предвиђања. У психолингвистици нашла је примену у истраживању семантичке структуре језика и различитих функција менталног лексикона, а у педагогији у проучавању садржаја појмова (в. Драгићевић 2007: 114; Милатовић 2009: 88; Вукомановић Растегорац 2021: 105–106). У овом истраживању предшколску децу смо питали да кажу прву реч која им падне на памет кад чују одабране речи-дражи којима се именују боје и осећања. Речи смо одабрали укрштајући резултате неколико претходних истраживања. Дечји фреквенцијски речник користили смо да бисмо одабрали речи које се налазе у активном речнику школске деце (Лукић 1983). Асоцијативни речници су помогли да сагледамо пројекцију тих асоцијација код одраслих (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005, 2011). Такође, било нам је важно да су одабране речи већином обрађене у двема студијама Слободанке Гашић Павишић (1981, 1984) и у дисертацији Ане Петровић Дакић (2019), како бисмо могли да упоредимо резултате. Циљ је забележити и анализирати дечје реакције на изабране речи-дражи и евидентирати начин концептуализације испитиваних појмова, као и евентуалне стереотипе у најфреквентнијим речима-реакцијама.

МЕТОДОЛОГИЈА

Поступак испитивања подразумевао је да испитаник наведе прву реч која му падне на памет кад чује задату реч-драж. Истраживач је бележио ту прву реакцију. Дете смо питали да каже прву реч која му падне на памет кад чује следеће речи-дражи: *жуто*, *плаво*, *црно*, *срећа*, *страх*, *воли*, *љути се* и *тужан*. Претходно смо утврдили да деца оперативно владају термином *реч*. Сви испитаници чији су одговори унети у базу података су на почетку испитивања умели да наведу неколико речи. Уколико дете није баратало тим термином, материјал није унет у базу података. Циљ истраживања је, као што смо рекли, квалитативна анализа реакција предшколске деце на изабране речи-дражи и сагледавање начина концептуализације испитиваних појмова.

Инструмент. Речи-дражи смо одабрали укрштајући резултате неколико претходних истраживања. *Дечји фреквенцијски речник* потврдио је да су одабране речи део активног речника школске деце, јер садржи све речи-дражи осим придева *црно*. У двема студијама Слободанке Гашић Павишић (1981, 1984) испитиване су реакције предшколске деце на следеће речи-дражи на које смо се угледали и са којима ћемо поредити резултате: *жут*, *плав*,

црн, *срећа*, *страх*, *уплашен*. Ове студије рађене су на узорку од 120 (1981) и 200 (1984) предшколске деце узраста 5–7 година. Ослонац у избору речи-дражи тражили смо и у истраживању Ане Петровић Дакић (2019) у којем се, између осталог, могу наћи реакције школске деце на следеће речи-дражи: *срећа*, *страх*, *љубав*, *љутња*, *туга*. *Асоцијативни речник* (2005) садржи речи-дражи из нашег избора, изузев речи *страх*. У истом облику као у нашем истраживању испитиване су речи *срећа* и *тужан*, док су се остале наводиле у другачијем облику (*жут*, *плав*, *црн*, *волео*, *љут*). Реч *тужан* изабрали смо следећи описани избор. За разлику од осећања љубави и љутње, које смо изразили глаголима у личном облику (*воли* и *љути се*), ово осећање изразили смо придевом (*тужан*), имајући у виду и то да се глагол *туговати* (*тугује*) не налази у дечјем активном речнику. Придев *тужан* јавља се у великој фреквенцији, а именица *туга* у знатно мањој (Лукић 1983: 372, 373). Асоцијације одраслих испитаника (студената) на речи *љутња*, *туга* и *страх* детаљно су обрађене и у студији Рајне Драгићевић (2010: 175–188), на узорку од 800 испитаника.

Речи-дражи су три придева којима се приписује својство боје (*жуто*, *плаво*, *црно*), две именице којима се именује осећање (*срећа*, *страх*), два глагола у личном облику којима се именује емоционално стање (*воли*, *љути се*) и један придев којим се именује емоционално стање (*тужан*).

Узорак. Истраживање је спроведено на узорку од 200 предшколске деце узраста 5–7 година – усменом применом методе. У истраживању је учествовао подједнак број дечака и девојчица.

Табела 1. Социодемографске карактеристике испитаника

	f	%
Пол		
Девојчице	100	50,0
Дечаци	100	50,0
Узраст		
5 година	39	19,5
6 година	130	65,0
7 година	31	15,5

Највише деце обухваћене истраживањем узраста је од 6 година.

У прикупљању узорка учествовали су студенти Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду, који су на овај начин испитивали дечји поглед на свет и могућности пројектног планирања на основу добијених резултата.

Обрада резултата. У резултатима ће најпре бити приказана структура одговора према језичкој јединици којом су исказани (фреквенције и проценти). Затим ћемо приказати по пет најфреквентнијих одговора за сваку

реч-драж. Одговоре тематски повезане с најфреквентнијим расветлићемо и у оквиру одговора који нису исказани истом језичком јединицом. Уколико се у оквиру већег броја мање фреквентних реакција издвојила заједничка тема, и тај ћемо увид приказати. У дискусији ћемо резултате упоредити са резултатима претходних истраживања.

РЕЗУЛТАТИ

Прво запажање које се наметнуло у резултатима тиче се језичке структуре дечјих реакција. Деца су одговарала: речју (где смо сврстали глаголе у инфинитиву), синтагмом (где смо сврстали и предлошко-падежне конструкције), реченицом (где смо сврстали реченице исказане речју и зависне конструкције). У остале реакције сврставали смо набрајања и поређења. У табели која следи, приказаћемо фреквенције и проценте одговора зависно од језичке јединице којом су изражени. Овај резултат, кад су у питању речи-дражи којима се именују осећања, предмет је друге детаљније анализе (Мићић 2025), а овде је приказан ради бољег увида у структуру одговора деце.

Табела 2. Језичка јединица којом је изражена асоцијација (фреквенције и проценти)

Стимулус	Реч		Синтагма		Реченица		Остало	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Жуто	199	99,5	1	0,5	–	–	–	–
Плаво	192	96,0	8	4,0	–	–	–	–
Црно	187	93,5	7	3,5	5	2,5	1	0,5
Срећа	117	58,5	8	4,0	74	37,0	1	0,5
Страх	115	57,5	22	11,0	63	31,5	–	–
Воли	109	54,5	5	2,5	72	36,0	14	7,0
Љути се	73	36,5	16	8,0	111	55,5	–	–
Тужан	53	26,5	6	3,0	139	69,5	2	1,0

Већина деце је на речи-дражи којима се именују боје као својство реаговала речју. Незнатно више од половине деце одговорило је речју и на речи-дражи *срећа*, *страх*, *воли* и *љути* се, којима се именују осећања. У реакцијама на преостале две речи-дражи, *љути се* и *тужан*, више од половине испитаника одговорило је реченицом.

Увиђамо доминацију реакција исказаних речју кад су у питању боје – нешто конкретно. Такође, видимо велики пораст у реакцијама реченицом када су у питању речи-дражи којима се именују осећања као апстрактни појмови. Деца су чешће на стимулус исказан апстрактном речју имала потребу

да је конкретизују, искажу неку ситуацију, да упуте на неки догађај или на неке околности. Овај резултат говори о томе како деца когнитивно обрађују емоције – оне су концептуализоване као конкретна сећања на тренутке у којима је дете осетило снажне сензације. То и не чуди, имајући у виду развој значења и смисла. Оно се у фази која претходи формирању система апстрактних и логичких веза заснива на очигледном искуству (в. Лурија 2000: 57–59; Пијаже, Инхелдер 1996: 24; Вукомановић Растегорац 2021: 100–101). Иако ће се одговори реченицом у квалитативној анализи најчешће наћи у корпусу идиосинкратичних одговора (с фреквенцијом 1), даља тематска анализа тих одговора подупреће неке од најфреквентнијих реакција, о чему ће бити речи.

Погледаћемо у даљем излагању најфреквентније реакције за сваку реч-драж.

Реч-драж жуто. Првих пет асоцијација на реч *жуто* су речи: *сунце* 82 (41%), *лимун* 23 (11,5%), *банана* 17 (*банане* 1 (8,5%)), *боја* 9 (4,5%), *пиле* 6 (3%). Идиосинкратичних одговора, тј. оних с фреквенцијом 1, било је 34 (17%). У најфреквентнијим реакцијама видимо да деца проналазе речи којима се именују појаве и предмети чија је боја увек жута (*сунце*, *лимун*, *банана*, *пиле*).

Реч-драж плаво. Првих пет асоцијација на реч *плаво* су речи: *небо* 72 (36%), *море* 31 (15,5%), *вода* 12 (6%), *боровница* 11 (*боровнице* 2 (5,5%)), *облак* 10 (*облаци* 1 (5%)). Идиосинкратичних одговора било је 39. И овде ћемо приметити да у највећем броју реакција деца предлажу речи којима се именују плави предмети и појаве, тј. оне које чулима опажамо као плаве. Из тог угла занимљиви су асоцијати *вода* и *облак*, који нису увек плаве боје, а и када јесу у питању је илузија. Ово је место на којем се потврђује развојна фаза процеса формирања смисла и значења које се више темељи на чулима доступном личном искуству.

Реч-драж црно. Најфреквентније асоцијације на реч *црно* су речи: *мрак* 36 (18%), *коса* 7 (3,5%), *ноћ* 6 (3%), *телефон* 6 (3%), *мајица* 5 (2,5%)[2], *земља* 5 (2,5%), *рупа* 5 (2,5%), *бојица* 5 (2,5%). Идиосинкратичних одговора било је 51 (25,5%). Реакције на ову реч-драж специфичне су из два разлога. Приметићемо најпре да опада број асоцијација које деца деле. Чини се да црна боја није у довољној мери присутна у њиховом заједничком искуству. Друго важно запажање је да се овде чешће јављају речи-реакције које не означавају предмете и појаве искључиво црне боје. *Коса*, *телефон*, *мајица* и *бојица* примери су за то. Посебно је занимљив асоцијат *телефон*, који говори о месту овог уређаја у животима данашње деце. Реакције егзистенцијално повезане с речју *црно* могле би бити речи *мрак* и *ноћ*, у одређеном смислу

[2] Овде би се могла сврстати и реакција с фреквенцијом 1: *то би могла да буде нека мајица*.

земља и *рупа*. Иако смо пребројавањем реакције речју *мрак* дошли до броја 36, у овај скуп могла би се укључити три идиосинкратична одговора: *мрачни тунел у пирамиди*, *кад је мрак* и *као да сам у мраку* – 39 (19,5%).

Реч-драж срећа. Асоцијације које су заједничке највећем броју деце на реч-драж *срећа* су: *осмех* 9 (4,5%), *љубав* 8 (4%), *рођендан* 7 (3,5%), *забава* 6 (3%), *поклон* 5 (*поклони* 1 (2,5%)), *смајли* 5 (2,5%). Идиосинкратичних одговора било је 76 (38%), међу којима је 48 (24%) реченица. У наставку извешћемо резултате тематске анализе најфреквентнијих реакција унутар одговора реченицом или синтагмом.

Кад се на постојећи број реакција речју *осмех* додају и одговори реченицом у којима се манифестација среће огледа и у *смеху*, овој теми се могу придодати и одговори: *смех* (3), *осмех на лицу*, *насмеј се*, *кад се неко смеје*, *кад се смејем*, *када се смејеш*, *да се ја смејем*. Ова тема је, дакле, заступљена с фреквенцијом 18 (9%). Уз тему *љубав* 8 (4%) могли би се придружити одговори: *кад те мама воли*, *да се волимо*, *заљубљен*, *ја те волим*, па је њена заступљеност 12 (6%). Асоцијат *рођендан*, који представља синтагматску реакцију (*срећан рођендан*), јавља се и у два одговора реченицом: *кад је некоме рођендан*, *кад ми је рођендан*, укупно 9 (4,5%) пута. Реакцији *забава* придружићемо одговор *када је нешто забавно*. Асоцијат *поклон* тематски је присутан и у још пет одговора, укупно 10 (5%) пута. У оквиру мање фреквентних одговора издвојила се *игра*, веома присутна у дечјој концептуализацији појма *срећа*. Јавила се укупно 12 (6%) пута. Из наведених најфреквентнијих реакција деце можемо мапирати појам и упознати се с тим шта за предшколску децу значи реч *срећа*: манифестација осећања, осећање, пригодан тренутак, игра и забава, поткрепљење, симбол у комуникацији.

Реч-драж страх. Реакције на реч-драж *страх* које је исказао највећи број деце су: *мрак* 33 (16,5%), *чудовиште* 12 (*чудовишта* 1 (6%)), *грмљавина* 7 (*гром* 1 (3,5%)), *змија* 7 (3,5%) и *буба* 5 (2,5%). Идиосинкратичних одговора било је 70 (35%), од чега је 41 (20,5%) исказан реченицом. И у овом случају има разлога да се прикажу резултати тематске анализе одговора који најчешће нису исказани речју, а у којима се најфреквентнији асоцијати додатно потврђују.

Асоцијату *мрак* тематски се могу придружити и одговори: *мрачно*, *од мрака*, *кад се неко плаши мрака*, *мрачна пећина* – све заједно 37 (18,5%). Реакцији *чудовиште* тематски се могу придружити одговори у којима се именују различите врсте чудовишта и страшних фантастичних бића с укупном фреквенцијом 29 (14,5%). Реакцији *грмљавина* тематски припадају *муња* 2 (*муње* 1) и *олуја* – укупно 10 (5%). Уз асоцијацију *буба* тематски припадају одговори у којима се именују инсекти – 10 (5%). Многи одговори изражени су разноврсним јединицама у којима су глаголи *плашити се*, *уплашити се*, *бојати се* и придев *уплашен*, па због тога у резултатима нису очитовани одговарајућом фреквенцијом. У оквиру ове теме нашло се укупно 40 (20%)

реакција. Као што видимо, у дечјим реакцијама доминира асоцијација на изазиваче страха или опис конкретне ситуације, што је садржано у одговорима реченицом.

Реч-драж воли. На реч-драж *воли* уследиле су следеће најфреквентније реакције: *мама* 21 (*маму* 9, *мајка* 1 (10,5%)), *љубав* 11 (5,5%), *волим те* 7 (3,5%), *загрљај* 7 (3,5%), *срце* 6 (3%), *сестра* 6 (*сестру* 1 (3%)). Идиосинкратичних одговора је 96 (48%), међу којима је 51 (25,5%) реченица. Имајући у виду да се многи идиосинкратични одговори могу тематски повезати са најфреквентнијим реакцијама, то ћемо учинити и у случају речи-реакције *воли*. Уз реакцију *мама*, могу се прикључити веома различити одговори у којима се у првом плану помиње мама, а уз њу и други чланови породице. Укупна фреквенција одговора који припадају овој теми је 43 (21,5%). Уз реакцију *љубав* условно би се могло прикључити пет реакција које се односе на заљубљеност. Одговори у којима дете користи глагол *волети* присутни су с укупном фреквенцијом 48 (24%), а седам одговора из ове теме (3,5%) наведено је и у оквиру теме *мама*. Уз реакцију изражену речју *загрљај* могло би се тематски придружити још 9 одговора – укупно 16 (8%). Осврто на најзаступљеније теме увиђамо да деца појам љубави, исказан глаголом *волети*, везују за маму и остале чланове породице, загрљај као манифестацију љубави, срце као симбол љубави, али да има деце која овај глагол асоцијативно везују за реч којом се именује то осећање, *љубав*.

Реч-драж љути се. Првих пет асоцијација на стимулус *љути се* су: *мама* 5 (2,5%), *брат* 5 (2,5%), *свађа* 5 (*свађа се* 1 (2,5%)), *сестра* 4 (2,5%), *тата* 4 (2%). Идиосинкратичних одговора је 134 (67%), међу њима 99 (49,5%) реченица. Реакције изражене временском реченицом заступљене су с фреквенцијом 77 (69,4%). Тематска анализа у оквиру овог корпуса реакција усмерила нас је на уочавање заједничких тема у оквиру идиосинкратичних одговора и одговора с фреквенцијом 2. Једна од тема која обједињава највећи број ових одговора је узрок љутње 79 (39,5%). У оквиру ње могле би се дефинисати подтеме: забрана 17 (8,5%), физичко насиље 13 (6,5), изазивач љутње 10 (5 %). У оквиру теме манифестације љутње, издвојило се 28 (14%) одговора у којима деца у својим реакцијама помињу мрштење, плакање, нервозу, грдњу, викање и друге начине изражавања љутње. Овде би се могла сврстати и свађа, која се помиње у још два дечја одговора – укупно 7 (3,5%). Као што видимо, ситуационо дефинисање овог осећања, без обзира на висок степен идиосинкратичности у облику изражавања реакције, омогућава нам приступ дечјој концептуализацији. Љутња је за предшколску децу по питању изазивача емоције најчешће везана за породицу, по питању узрока за конкретне проживљене ситуације међу којма се посебно издвајају забрана и физичко насиље, а уз све то јасно су дефинисане њене манифестације у мимици и понашању носилаца овог осећања. Међу одговорима при-

сутан је и знатан број условних ехолалија, тј. реченица у којима се љутња описује стањем љутње 18 (9%).

Реч-драж тужан. Најфреквентније реакције на реч *тужан* биле су: *плаче* 15 (*плачем* 2, *плачеш* 4 (7,5%)), *плакање* 12 (6%), *сузе* 12 (суза 1; 6%), *сам* 3 (1,5%), *киша* 3 (1,5%). Евидентирали смо две омисије. Идиосинкратичних одговора је 128 (64%), међу њима 102 (51%) реченице. Реакције изражене временском реченицом заступљене су с фреквенцијом 99 (71,2%). Квалитативном анализом одговора с фреквенцијом 1 или 2 издвојиле су се две доминантне теме чију ћемо заступљеност приказати. Прва тема је *узрок туге*, заступљен у 90 (45%) разноврсних реакција. У оквиру овог корпуса реакција издвојиле су се следеће подтеме: усамљеност 19 (9,5%), нарушени односи са другима 19 (9,5%), губитак нечега 17 (8,5%), забрана 12 (6%). У оквиру подтеме *усамљеност* описане ситуације тичу се и сепарације – одвајања од родитеља 6 (3%). Другу важну тему чине описи манифестације туге плакањем, који су тематски повезани са три најфреквентније реакције (*сузе*, *плакање*, *плаче*). Ова тема заступљена је с укупном феквенцијом од 66 (33%). Интересантно је да је одговора реченицом у којим се стање описује придевом *тужан* свега 6 (3%).

ДИСКУСИЈА

Реч-драж жуто. Ако се осврнемо на истраживања из осамдесетих година (Гашић-Павишић 1981: 137, 142, 147; 1984: 53), приметићемо да на реч-драж *жуто* само реакцију *сунце* тадашњи испитаници деле са данашњим. Ова реч је у нашем истраживању присутна с процентом 41%, док је у истраживању из 1981. године била заступљена са 13,3%, и то само код испитаника од 7 година, а са 9,5% код испитаника у истраживању из 1984. године. У сва три случаја јавила се у прве три реакције. Овде треба напоменути да су у истраживањима из осамдесетих година, осим издвојене реакције, били најфреквентнији одговори у којима испитаник именује неку другу боју (*бео*, *плав*, *црвен*), што се у нашем истраживању није јавило као фреквентна реакција на ову реч-драж (*зелено* 2, *плаво* 1). Данашњи испитаници предшколског узраста деле две најфреквентније реакције на реч *жуто* са одраслим испитаницима (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 195) у следећем односу деца – одрасли: *сунце* 41% – 13,6% и *лимун* 11,5% – 10,2%.

Реч-драж плаво. Реакције *небо* и *облак* на реч-драж *плаво* присутне су и код данашње и код деце осамдесетих година. Реч *облак* присутна је у приближно истом проценту (6,2% : 5%), док је заступљеност речи *небо* знатно увећана. Код петогодишњака осамдесетих била је заступљена с процентом 6,2%, код седмогодишњака с процентом 10%, а код данашње деце узраста 5–7 година с процентом 36%. Најфреквентнија асоцијација на реч *плаво* код

деце осамдесетих година били су називи других боја (*жут*, *црн*, *црвен*, *бео*), који се у реакцијама данашње деце јављају као идиосинкратични одговори (*наранџасто* 1, *светлоплаво* 1). И за ову реч-драж наши испитаници деле две најфреквентније реакције са одраслим испитаницима (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 374), и то у следећем односу деца – одрасли: *небо* 36% – 21,1%, *море* 15,5% – 9,7%.

Реч-драж црно. Најфреквентнија асоцијација у одговорима наших испитаника, *мрак* (17,5%), јавља се само код седмогодишњака (Гашић-Павишић 1981: 145) из осамдесетих година (6,6%), а у одговорима одраслих налази се на петом месту с процентом 3,6% (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 513). С тим асоцијатом се завршавају заједничке најфреквентније асоцијације ових популација. То и не чуди, имајући у виду да је црна боја „боја са амбивалентним семантичким потенцијалом" (Станић 2015: 67) и да у човековој свести преовлађује њена негативна конотација. Такође, евидентно је да су деца осамдесетих година (Гашић-Павишић 1981: 135, 140, 145) чешће наводила реч супротног значења (*бео*, *бели* 12,5%, 21,8%, 43,3%), док се у нашим резултатима јавио само један такав одговор (*бело* 1).

Реч-драж срећа. У одговорима предшколске деце пре три и по деценије не назире се начин концептуализације овог појма: *несрећа* 22%, *срећан* (*срећан*: 1) 3%, *злато* 2%, *сто* (именица) 1,5%, *ташна* (*торба* 1) 1,5%, *тужан*/*тужно* 1,5% (в. Гашић Павишић 1984: 50). Најфреквентнија реакција осамдесетих, реч *несрећа*, као антоним, код нас се јавља у фреквенцији 1. У поређењу резултата данашње предшколске и школске деце (Петровић Дакић 2019: 235) примећујемо преклапање у одговорима који у овој популацији нису на првом месту, попут *рођендана* и *осмеха*. У асоцијацијама одраслих (Драгићевић, Пипер, Стефановић 2005: 513) има заједничких асоцијата, међу којима су *љубав* 69 (8,6%), која је код нас на другом, а овде на трећем месту, затим *осмех* 22 (2,7%) и *задовољство* 20 (2,5%).

Реч-драж страх. Пре свега, приметићемо да се асоцијат *мрак* јавља и за реч-драж *црно* и за *страх* у врло сличној фреквенцији и проценту (око 20%), у оба случаја као најзаступљенија реакција, што нам указује на асоцијативну везу између речи *црно – мрак – страх*. Асоцијат *мрак* јавља се и у истраживању Гашић Павишић (1984: 74) на другом месту: *не-страх* 31, *мрак* (*мрака* 1) 8, *није страх* 7, *ноћ* (*ноћу* 1) 7, *бојим се* (*боји се* 1) 4. У нашим резултатима се негација страха јавља само у једном одговору (*не плашим се*), као и реакција *ноћ*. Данашња деца са вршњацима из осамдесетих година деле две асоцијације – *мрак* и асоцијацију на реализацију страха кроз глагол *бојати се*. Наши резултати много више кореспондирају са резултатима истраживања асоцијација школске деце: „У 2. разреду су, уз *мрак* и *уплашен*, у њему *плашим се* и *страшно*, два најјача одговора само још *уплашеност* и *змија*" (Петровић Дакић 2019: 250).

У истраживању Рајне Драгићевић се, као и код наших испитаника, у реакцијама одраслих као најфреквентнији јављају изазивачи страха, често кроз опис ситуације, премда је обличје тих реакција другачије. У дечјим реакцијама се у оквиру овог дела истраживања није јавила реакција којом се изражава усамљеност, губитак и смрт, што је у одговорима одраслих било присутно као друга најдоминантнија тема (в. Драгићевић 2010: 188–199).

Реч-драж воли. Са вршњацима из осамдесетих година прошлог века наши испитаници деле само асоцијацију на *маму* (Гашић Павишић 1984: 79). Много су блискији одговори данашње предшколске деце са школском. У другом разреду најфреквентније реакције које испитаници две популације тематски деле биле су (Петровић Дакић 2019: 169): *срце* 81 (11,4%), *мама* 28 (3,9%), *волим* 18 (2,5%) и *заљубљен* 16 (2,25%). Са одраслим испитаницима оваквих сличности, осим у одговору *љубав* (5,2%), у најфреквентнијим одговорима нема (в. Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 147–149). Ово поређење описује разлику у концептуализацији појма љубави код деце и одраслих, где се у првом плану издваја значај фигуре мајке на дечјем узрасту.

Реч-драж љути се. С обзиром на то да ова и наредна реч-драж нису обрађене у студијама из осамдесетих, резултате ћемо сагледавати у односу на скорашња истраживања. У најфреквентнијим одговорима ученика другог разреда наводе се (Петровић Дакић 2019: 183): *мржња* 76 (10,7%), *љути* 44 (6,2%), *бес* 31 (4,3%), *брати*, *љути сам* 8 (1,1%). Веза са нашим резултатима може се уочити у условно ехолаличним одговорима и асоцијацијама на брата као члана породице. У најфреквентнијим одговорима одраслих нема сличности са одговорима предшколске деце (в. Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 281–282).

У истраживању Рајне Драгићевић реакције испитаника прикупљене су управо довршавањем временске реченице, која је у одговорима предшколске деце заступљена у великој мери, 77 (69,4%). Трагало се за прототипичним сценаријом помоћу којег се емоција повезује са типичном ситуацијом или типом ситуације у којој се она јавља (Драгићевић 2010: 170–175). Узимајући у обзир да је показано како се љутња доживљава као реакција на блокирани циљ или на нанесено понижење, можемо констатовати да се ти елементи значења јављају само спорадично у дечјим одговорима (забрана и физичко насиље као асоцијације на љутњу). У дечјим одговорима преовлађује ситуационо дефинисање узрока, узрочника и манифестација љутње. Међу узрочницима се најчешће јављају чланови породице.

Реч-драж тужан. Ако изузмемо најфреквентнију (*тужан* 10%), у реакцијама ученика другог разреда на реч *туга* увиђамо приличну сличност са реакцијама наших испитаника (в. Петровић Дакић 2019: 259). И у овим одговорима јавља се манифестација туге изражена речима: *плач*, *плакање*, *плачем*, *плаче*, заступљена с укупним процентом од 12,1% (86). Ту је нешто мање заступљена и реакција *сузе* 14 (1,9%), која је најфреквентнија у реак-

цијама одраслих 62 (7,7%), где су се на осмом и деветом месту нашле речи *суза* 20 (2,5%) и *плач* 19 (2,3%) (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 484). Са одраслим испитаницима (студентима) наши испитаници деле асоцијације на губитак нечега и поистовећивање туге са усамљеношћу (в. Драгићевић 2010: 184–188). Говор о забранама могао би се разумети као дечји начин испољавања фрустрација, док се губитак некога и чежња, који су заступљени у одговорима одраслих, нису јавили експлицитно у одговорима деце. Реч *смрт* је присутна у два одговора.

ЗАКЉУЧАК

У реакцијама на речи којима се именују боје нисмо пронашли елементе концептуализације тих појмова. У реакцијама су се најчешће нашли називи одговарајућих појава и предмета који се типично одликују изреченом бојом. Овај критеријум је у нешто мањој мери заступљен у реакцијама на реч *црно*. У односу на реакције предшколске деце осамдесетих година прошлог века приметна је значајна разлика с обзиром на доминацију парадигматских реакција код те популације, а синтагматских код данашње.

У реакцијама на речи којима се именују осећања одговори су у великом проценту исказани реченицама – конкретним ситуацијама које деца везују за одређени назив осећања. У тим одговорима јасно су се мапирали елементи проучаваних апстрактних појмова. Деца су најчешће изражавала манифестацију осећања, његов узрок, одређене карактеристичне симболе или тренутке, важне особе из окружења као изазиваче или носиоце осећања. Занимљив је резултат који смо добили поређењем реакција на реч *црно* и реч *страх*, где се јавио један заједнички асоцијат *мрак*. Као најзаступљенија реакција за оба стимулуса, овај резултат несумњиво указује на асоцијативну везу између речи *црно – мрак – страх*. Овде треба поменути да се ова веза међу реакцијама јавља и у свим осталим разматраним истраживањима.

У односу на предшколску децу која су учествовала у сличном истраживању осамдесетих година, данашња деца показују висок степен емоционалне писмености изражавањем конкретних, а веома сликовитих и прецизних ситуација у којима се јавља одговарајућа емоција, њен носилац, узрок/узрочник или манифестација. Такође, у односу на реакције одраслих, примећују се наивни зачеци зреле концептуализације тих појмова.

ЛИТЕРАТУРА

Dragićević (2007): R. Dragićević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike.

Dragićević (2010): R. Dragićević, *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.

Gašić Pavišić (1981): S. Gašić Pavišić, *Slobodne asocijacije reči kod dece*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Izdavačka radna organizacija OOUR izdavačka delatnost.

Gašić Pavišić (1984): S. Gašić Pavišić, *Asocijativne norme za predškolski uzrast*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Izdavačka radna organizacija OOUR izdavačka delatnost.

Lurija (2000): A. Lurija, *Jezik i svest*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Milatović (2009): V. Milatović, *Metodika razvoja govora*, Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Mićić (2025): V. Mićić, Specifičnosti forme izražavanja verbalnih asocijacija djece predškolske dobi na nazive određenih osjećanja, *Suvremene teme u odgoju i obrazovanju*, Zagreb: Učiteljski fakultet sveučilišta u Zagrebu (u štampi).

Petrović Dakić (2019): A. Petrović Dakić, *Verbalne asocijacije i kognitivni razvoj učenika osnovne škole*, doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/11853?locale-attribute=en; poveznica ka rečnicima: https://sites.google.com/view/anapd/pocetna/asocijacije/

Pijaže, Inhelder (1996): Ž. Pijaže, B. Inhelder, *Intelektualni razvoj deteta*, prev. M. Milinković, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Piper, Dragićević, Stefanović (2005): P. Piper, R. Dragićević, M. Stefanović, *Asocijativni rečnik srpskoga jezika. Deo 1*, *Od stimulansa ka reakciji*, Beograd: Beogradska knjiga, Službeni list SCG, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

Piper, Dragićević, Stefanović (2011): P. Piper, R. Dragićević, M. Stefanović, *Obratni asocijativni rečnik srpskoga jezika. Deo 2*, *Od reakcije ka stimulusu*, Beograd: Službeni glasnik, Beogradska knjiga.

Stanić (2015). D. Stanić, *Sistem naziva za boje u lirskoj narodnoj poeziji*, doktorska disertacija, Beograd: Univerzitet u Beogradu.

Vukomanović Rastegorac (2021): V. Vukomanović Rastegorac, *Uvod u metodiku razvoja govora*, Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Višnja S. Mićić

University of Belgrade
Faculty of Education
Department of Serbian Language, Literature
and Methodology of Teaching Serbian Language and Literature

VERBAL ASSOCIATIONS OF PRESCHOOL CHILDREN RELATED TO THE NAMES OF CERTAIN COLOURS AND EMOTIONS

Summary: The paper adresses the issue of verbal associations of preschool children. It refers to a psycholinguistic research method aimed at examining the mental lexicon. This method is significant for methodological studies as it provides insight into children's per-

ception of the world. The research was conducted on a sample of 200 preschool children (aged 5–7) using eight stimulus words that denote colours and emotions: *yellow*, *blue*, *black*, *happiness*, *fear*, *love*, *anger*, *sadness*. The goal of the study was to record and analyse children's reactions to these selected stimulus words and, based on that, to explore how they conceptualise the examined concepts in their most frequent responses.

The collected data were analysed qualitatively using a thematic approach. The results showed that, when reacting to colours, children tended to attribute them to objects or phenomena typically associated with that colour. In the 1980s, preschool children's responses were predominantly paradigmatic, whereas today's children's responses are mainly syntagmatic. When responding to words denoting emotions, a significant percentage of answers were expressed in full sentences, describing entire situations. These responses clearly mapped out the elements of these abstract concepts. The reactions most commonly expressed manifestations of emotions, their causes, characteristic symbols, and important people from the child's environment as triggers or bearers of emotions. Compared to preschool children who participated in similar research in the 1980s, today's children demonstrate a high level of emotional literacy, expressing concrete yet highly vivid and precise situations in which a given emotion occurs. Additionally, compared to adult responses, there are noticeable naïve beginnings of future mature conceptualisations of these concepts.

Keywords: speech development methodology, associative method, colours, emotions, prototypical situations.